

ՊԱՅՄԱՆԱՆ

ԱԶԳԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՈՂՈՒՄԻՆԻՆԻ ԶԵՐԿՆԵՐ ՏՐԱԶՆԵՐՈՍ

Ֆայտին ճշմարտություն մին է, թե ազգի մեջ նկարագիրը կը պատկերանայ ոչ թե միայն իւր ներկայ սերնդն, այլ մանաւանդ իւր նախորդաց վրայ: Վերջականն է ուրեմն ներկայիցս պատկերն առ ոչինչ համարել, քայց կաղ կ'ըլլայ նաեւ այն քննությունը որ միայն ներկայ անձանց վրայ կ'ամփոփուի, եւ անտես կ'ըլլուին նախորդը: Նախորդը ըսելով չենք հասկընար պարզապէս՝ ինչպէս սովորությունն է, հազայն վերագունքն, որոնք յօգուտ եւ ի զարգացումն իրենց ազգին անխնջ հանդիսացած են, այլ հարկաւ կը պարտաւորինք իմանալ նաեւ նորագոյն ժամանակի ազգատուններն, որոնց վրայ իրենց ազգին նախնեաց սեպհական ոգին կը փայլի:

Օսմանեան մեծագոր Պետութեան հպատակ ազգայնաց ազգաբանությունն ընելու նպատակնիս է՝ միւր ազգին աղնուական ընտանեաց անուններն անկորուստ պահել յետագայ դարերուն: Զանիքսն երեւելի ընտանեաց եւ ոչ անունն կը յիշուի այժմ, վասն զի զանոսք ի գիր անցնելով՝ ժամանակակից պատմագիրք կամ՝ գունէ հրապարակագիրք անփոյթ եղած են: Բայց մեր միտքն է նաեւ զօրաւոր ապացոյց մը տալ թէ այս հզոր պետութեան հայ պաշտօնեայք, լիովին ծանշանալով իրենց վրայ դրուած քեռան ծանրությունն ըստ կարի շննացած են ի գոհություն պետութեան վարել իրենց պաշտօնն. եւ իրենց սեպհական սրամիտ հանձնարումն եւ գործած աշխուժիւն մեծապէս նպաստած են այլեւայլ մեծ պաշտօններու փառաւոր զարգացման:

Հարկ չենք տեսներ հոս կանխելու ըսելու թէ այս ամէն յատկությունը վերջին աստիճանի կատարելությունն կը փայլին Տիգրան ազգատունին պատմութեան գոցես մէջ մի էջերուն վրայ. որ եւ պատմառ եղած են այս քաղաքացիական զարմանք շքեղ փառապատիվներն եւ պերճ անուն մի ժառանգելու. անուն մը՝ որուն պայծառությունը դարերու շրջաններ

ի գոր պիտի ջանան միազնել, եւ ժամանակի ժանգարարիչ ակուններն պիտի շկարեան կրծել զայն:

Օսմանեան Պետութեան մէջ շատ քիչ ազգատուն՝ կրնայ համոզուիլ, որ իւր ժամանակին ծախող բախտին դաժան երեսն տեսնելու ստիպուելով հանդերձ, կըցած ըլլայ օսմանեան քաղաքակրթութեան պատմութեան մէջ իւր առաջին փառաւոր դիրքը քանի մը դար անխախտ պահել: Այս պանծալի քացառությունը կը տեսնենք Տիգրան ազգաւորական գերդաստանին վրայ:

Ա.

Տիգրան հաշակաւոր գերդաստանին հիմնադրին՝ ինչպէս նաեւ ի իդուանդնուպոլիս հաստատուելուն մանրամասնութիւնքն, տակաւն մթութեան թանձր քողով ծածկուած կը մնան. որովհետեւ ծանօթ չէ թէ ո՞վ էր այն անձն եւ ի՞նչ էր արդիւնքն, որ արժանացած ըլլայ Օսմանեան Պետութեան ծառայութեան մէջ մանելու վարկենէն սկսեալ, իւր գերդաստանին ապագայ փառաւորութեան՝ պայտէս բանք, ջահակիր ըլլալ: Պատմութիւնը կը ծածկէ մեզմէ այս կարեւոր պարագաները: Բայց կայ՝ փոխանակ պատմութեան ստոյգ տեղեկութեանց, աւանդութեան յեռաւան, որուն՝ առ ի չգտնուաւ աղբիւր, կը հարկադրինք հետեւիլ:

Այս աւանդութեան համեմատ՝ Տիգրան մեծահաշակ տան ծննդավայրն՝ Փորը Արիւս Աւրասիա (Ուրվազ) քաղաքին արեւելեան կողմը Տիգրիէ քաղաքը կը գտնենք: Արտի թէ Յուրուիլին անուն կամողիկեայ Հայագիւն 1600ին պանդխտութեան գաւազանն ձեռք առած, գաղթած ըլլայ անկէ Տաճկաստանի մայրաքաղաքը: Բայց թէ է՞նչ պատճառն, եւ թէ ո՞ր դատակարգին կը վերաբերէր այս Եւրուիլին, ահա հարցումներ, որոնց գոհարցոյցիչ պատասխան չի կրնար տրուիլ: Վերջինեւ պանդխտան իւր ճարտար արուեստին (անշուշտ՝ ոսկերչութեան) զօրութեամբը, կայսերական պալատան հետ յարաբերութեան կը մտնէ եւ Արտիլի ուրիշ կանուանուի: Այսպիսի միայն գիտենք թէ կարի յաջողածն գտնուելով յիւրում արուեստին արքունի պալատին մէջ մեծ անուն կը հանէ: Իւր անուամբն ոսկերչի խնամքն սուր կը բանայ, որ կայսերական գանձատան բով՝ մինչեւ ԺԹ. դարու սկիզբները Տիգրան անուամբ կանգուն էր

մնացած. իսկ բնակութեան տեղն էր Վլանկոյ Եւնի-գափուի մօտերը: Բայց ինչպէս քանի մը պարագաներէն կ'երեւայ՝ մանաւանդ եթէ միտ գնեցը Տիւղեան գերդաստանին սեպհական չանգստարանի տապալահագրերուն վկայութեան՝ ութեւտաներողդ դարէն սկսեալ բուն բնակութեան տեղը՝ Գուրուշէնի գիւղական պէտք է նշմարել: Վասն զի 1721էն սկսեալ այս բնտանաց վարձանեալ անդամներն հոն ի հանգիստ կը տարուէին:

Որչափ պատմութիւնն ժամանակաւ գէպ ի մեզ կը յառաջանայ, նոյնչափ լուսաւորագոյն ծանօթութիւններ կը շատնան. եւ մեր աւանդութիւն կամ կարծիք բնական ստղծ տեղեկութեանց կը փոխուի. վասն զի Եւրոպական մահաւանդները՝ նոյն Արտաշէսի օրէնքներէն կը ժառանգէ իւր որդին Մահաւանդ Սերգիս՝ որ նոր գլուխ կը բնայ Տիւղեանց գերդաստանին պատմութեան մէջ:

Բ.

Մահաւանդ Սերգիս՝ որ իւր հօրը կենդանութեան ատեն կը յաճախէր կայսերական պալատն եւ քաջազարթ էր անոր արուեստին մէջ, Եւրոպական մահաւանդն օրն իսկ՝ առանձինն արքունի Տրովարտակաւ Արտաշէսի օրէնքներէն կարգուի: Իւր արուեստին յարողակութեան հետ՝ ըստ պատմութեան, ուներ մարմնոյ եւս գեղեցիկ յատկութիւններ, բարձր հասակ եւ կաշմբուռն կազմուածք մը, որ պատճառ եղած է, ինչպէս կը կարծուի, այս գերդաստանին Տիւղեանութեան Վլանդի կը պատմուի՝ թէ օր մը Սուլթան Վահապ Գ. զննել արքունի պարտիդին մէջ նշմարելով՝ անոր գեղեցկակազմ, յաղմանդամ եւ բարձրաստիւն մարմնոյն երկայնութեանը վրայ սքանչացած՝ «Տիւղը (Գճ) ուղղորդ» խնդի կանչեցէք՝ հրամանը տուած ըլլալ (°): Սակայն եթէ այս զրոյցը բաւական ստուգութիւն չունի, անծանօթ կը մնայ այս գերդաստանին անուանակոչութեան բուն պատճառը:

Սերգիս իւր ամուսնէն՝ որ էր Դուրի Խաթուն († 1738), երկու զաւակ ունեցաւ. Յովհաննէս եւ Տէպէլէթ: 1721ին Մահաւանդ Սերգիս յատենաց փոխեցաւ՝ եւ Գուրուշէնէն հանգրտարանը գրուեցաւ:

Գ.

Լըրորդ ներկայացուցին Տիւղեան ազգաւորման է՝ Մահաւանդ Սերգիս անդամներին՝ Յով-

¹ Այս վերջին հայր էր Պարոն Սերգիս՝ որ խաւարեանց զմեռեցող փեսայացաւ Սերգիսի ամուսնութեան: Իսկ Տէպէլէթ երկրորդ որդին էր Յովհաննէս:

հաննէս աղա, որուն ծննդեան տարին առաջնոց պէս անտոյց կը մնայ: Իւր հօրը կենդանութեան ատեն նոյնպէս ոսկերչութեան արուեստին հետամուտ ըլլալով՝ հօրն ալ բազում կը կ'ըլլայ, եւ իւր եռանդուն աշխտակը Սուլթան Մահաւանդ Վահպեանին աշքը կը մտնէ, Սուլթանն այնպէս յաշ կ'առնու զՅովհաննէս՝ որ 1730ին յարգումնաւոր ուղիք կը կապուի անոր: Իւր հաւատարիմ ծառայութեան ժամանակը գրեթէ ամէն օր Վեհապետէն նորանոր սիրոյ ցոյցեր կ'ընդունէր:

Հատարուն զարմանալի պիտի երեւայ անշուշտ, եթէ ըսենք՝ թէ այս Յովհաննէսէն սկսեալ Տիւղեան զարմին մէջ ուրիշ տարր մը խառնուեցաւ. որովհետեւ ամուսնանալու ատեն մինչգնա իւր անուան եւ պաշտօնին բարձրութեամբ կրնար երեւել ազգատոհմ մ'իրեն լծակից ընտրել, իւր սրտին անուրութեամբ թշուառ մ'աւրախացընել ուղեւոր՝ կնութեան առաւ զԼուիսիս († 1738) զգուստը Հանցի (Hans Յովհաննէս) որ գերի ինկած եւ յետոյ որդեգրեալ էր խաչուկ անուն մէկէ մը: Ար համարուի՝ թէ Հանցի Աւստրիացի էր, բայց ի հունգարիա ծնած Հայազգի: Այս ամուսնութենէն չորս զաւակ ունեցաւ. անդամներն՝ Միքայէլ, որ Հոս Միտայէլ պատուանունն կը կրէր, երկրորդը՝ Վարապետ, հայր պարոն Աղբրէի եւ թերեզայ Տիւղեանց. երրորդը՝ Եսկըր, որ կարճակեաց կը վախճանի, եւ չորրորդը՝ Երանտի:

Յովհաննէս՝ որ ուսումնասէր եւ կրօնասէր էր, իւր կենդանութեան ժամանակ ազգատոհմին պայծառութեան ոգով չափ աշխատելէն ետեւ՝ 1744ին Մարտի 6ին կը փակէ իւր աշուրներն յաւիտենականութեան մէջ բանալու համար: Իւր զգուշաւոր շրջահայեցութեամբն ի գերեւ հանեց իրեն գէմ արձակուած՝ չար նախանձու սլացեալ նետերն:

Դ.

Որչափ կը յառաջանայ, նոյնչափ մեր առջեւ կ'երևն Տիւղեան գերդաստանին փառաւորագոյն զարդերն: Այսպիսի մէկն է Յովհաննէս որդին՝ Միքայէլ Ալեյիսի, Հոս Միտայէլ անունեան (ծն. 1724 Յունուար 14). ամուսնացեալ ընդ իսկուհի օրիորդի՝ Գասեր Սրմաքէշ Պաշտաւարայ (յամի 1744, Դեկտ. 16):

Ի ընէ մեծամեծ ձրիք զարդարուած՝ մանկութիւնն անցուց նկարչութեամբ, ոսկերչութեամբ ու թիմադիտութեան ուսմանց պատարելով՝ իւր նկարչութիւնն շատ համբաւաւոր էր:

Սուլթան Մահմուտ զինքն Արեւելի ուղարկեալ անուանած ատեն՝ կը զարմանար ձեռակերտութեան մէջ անոր յաջողութիւնը տեսնելով։ Ոսկերչութեան համար շատ գերազանցեց իւր նախորդներունը։ Եւ այնպէս մտերիմ՝ էր թագաւորին որ ամենածածուկ գաղտնեաց ալ կցորդըած էր թագաւորը զինք՝ հաւատարմութեանը համար։ 1754ին Սուլթանին մահուանէն ետեւ՝ Սուլթան Օսման Գ. ի ատեն՝ թէպէտ սեւ ամպեր իւր աստղը նսեմանալու գուշակ կ'ըլլային, սակայն իւր ճարտարութեամբը շուտով փարատե-

ՄԻՐԱՅԻՆ ՉԵԼԵՔԻ ՏԻՌԱԶ

ցան այնչափաներն։ Երբ 1757ին Սուլթան Մուսթաֆա Գ. կը թագաւորէ՝ Միքայէլն առջեւ գործունէութեան նոր ապարեղներ կը բացուին։

Որչափ Սուլթանին պաշտպան ձեռքը հովանի էր Միքայէլի վրայ, նոյնչափ ալ Պալլէի անուն չարակամ շրթնէր քառթիւններն ժամանակ մի կը սաստկանային, որոնց հետեւանքն ի սկզբան անդ ծանրացան Միքայէլի վրայ, բայց, ինչպէս ըսինք, շատ կարճ ժամանակի համար։ Հրեայն իւր քառթիւններն այնչափ կը սաստկացնէր, որ Միքայէլ ստիպուեցաւ առ ժամանակ մի արքունեաց հրաժեշտ տալ, իսկապէս փոխադրուել եւ արդի Սեղեւն խնայ մէջ իւր արուեստը շարունակել։ Բայց կրցաւ։ Հրեայն իւր երազած յաջողութեան պտուղներն վայելել ...։ Սուլթան Մուսթաֆա քաջ տեղեակ ըլլալով Միքայէլի թշնամեացը նախանձնէ՝ իւր գանձէն ակնանկապ զուգուի կամար մը հանել կու տայ, եւ կը հրամայէ Հրէին՝ որ երկգլխեան ընէ զայն՝ յար եւ նման առաջին գլխուն։ Հրեայն կը ձգնի, կը տառապի, կը յուսահատի։ Երբեւն կ'ըլլէ իւր անփորձ արուեստը։ Սուլթանը կամարին երկրորդ գլուխը տեսնելով՝ այնպէս կը նեղաբորի, որ զՀրեայն ի սպառ կը մերժէ եւ «Միքայէլը կանչեցէք, Ի՛րէն։ Միքայէլ կը փութայ եւ իրեն յանձնուած գործն այնպիսի կատարելութեամբ

եւ ճիշդ նմանութեամբ կը յօրինէ, որ թագաւորն կամարը ձեռքն՝ չի կրնար երկու գլուխներէն հինն ու նորը զանազանել։¹ Գիտէի, կ'ըսէ, Միքայէլն ձեռքը ... եւ իսկոյն յաջողութեան ժամը կը հնչէ։ Միքայէլ իւր առաջին պաշտօնին մէջ կը հաստատուի։ Բայց այս բաւական չէ՝ կը սկսի պաշտօնէ պաշտօն բարձրանալ։ Ցերութեան փողերանցն որ մինչեւ նոյն ատեն Հրէից ձեռքն էր, անորոն անհաստատարմութեան համար կ'առնուի եւ Միքայէլն կը յանձնուի։ Միքայէլ գիտնալով որ արհամարհեալ Հրէին ոխը գրեթէ անպարտելի է, չ'ուզեր այս պաշտօնն յանձն առնուել։ Բայց ի՛նչ ընելու էր։ Սուլթանին անդարձ հրամանը կը ստիպէր ...։ Միքայէլ կը զինուի եւ հոգեով ու մտքը այս նոր պաշտօնավարութեան կը սկսի։ Բայց իւր գուշակութիւններն կը կատարուին, եւ մերժեալ Հրէից իւր ըրած այնչափ բարեացը փոխարէն՝ կը ժառանգէ քինանալիքի ռիսկալորութեան դառն պտուղները։ Միքայէլն հաւատարիմ սիրտը չի կրնար ռիսկիմեկուրդապարտ ստույգութեանը համբերել, եւ սրտի կոկիծէն ու վշտէն խելքը կը կորուստնէ։ Սակայն վշտաց մէջ բարեացակամ մարդկան բարեկամներ չեն պակսիր։ Նազըի Պէյ՝ որ հզօր ազգեցութիւն մ'ունէր, իրողութիւնն եւ Միքայէլի փշտը իւր տարածէ յոտս արքային, եւ Միքայէլ իւր թշնամաց վրայ կը յաղթանակէ՝² Բայց վերջին չէր այս քառթիւնն։ Գաւրուշէմի տան շինութեան ժամանակն ալ միեւնոյն ամբաստանութիւններն կրկնուեցան։ Սակայն խոհմ Սուլթանն՝ Միքայէլն թշնամիներն ի սպառ ափիւրբան կարկելու նպատակաւ, իւր քոյրը՝ Լամա Սուլթանը ծպտեալ կը զրկէ՝ անձամբ տեղեկագիր մը բերելու։

Բայց թիւ ետքը Միքայէլ՝ իւր միակ ապականի՝ զՍուլթան Մուսթաֆա կորսնցոյց, որով փողերանցի գործնականութեան մէջ իրեն ընկեր տրուեցաւ Յոյն մը եւ Հայապղի մը. սակայն Միքայէլ զատուք յանձն չստնլով՝ դարձեալ նոյն պաշտօնին մէջ առանձինն կը մնայ։

Իւր բարձր գրից մէջ ալ ջնդմ եւ մարդասէր սիրտ մը կը տածէր Միքայէլ, եւ այն՝ ոչ միայն իւր հաւածեալ կրօնակցացը³, այլ նաեւ

¹ Իւր հաւատարմութեան բազմաթիւ օրինակներէն մին է հետեւեալը։ Արքունի գանձատան անշարք իրեն առաջի հանուած պահաւն՝ պղնձի գնով կը ընէ հին ժառանգեալ առք մը, զոր մաքրելով սոսի ըլլաց անանկուն պէն՝ կը փախցայ զայն արքունի գանձատանը դարձնել, ըսելով. թէ «պղնձ կարծեւ զինքի, սոսի եւաւ։ Այս ամս թիւն Միքայէլն վրայ Սուլթանին տաճած համարուից կ'ըսէ գիւրաւ գուշակուի։

² Իւր մէկ խաղիկն ազգեցութեամբ 1761ի հայապղն. քէն 53 հոգի աղաւտեց՝ պատմական է։

ամենուն՝ որոնց կրնար օգնութիւն մ'ընել, որով 1769ին պատերազմէն ետքը զՅոյնս սպաւսպուս քննմանէ կ'ազատէ իւր իմաստուն եւ մեծանձն միջամտութեամբը: Այսպիսի փառաց մէջ նեցուկ մը կորսնցնելու շարադէտ գէպքն կրնայ մտածուիլ, թէ ինչպիսի՞ ջաւ կրնար ազդել թէ իւր մերձադարաց եւ թէ՛ բոլոր ծանօթից. եւ սակայն այն տրոմախառն ժամը կը մտնուար: Թանկարծ որ մը կամուսածաճար անկողին կ'ընայայ Միքայէլ, եւ ամենաբարձր բժշկաց ճարտար ձեռքն ալ չի կրնար զինքը մահուան ձիրաններէն ճողպարել: Միքայէլ գրեթէ 60 տարեկան կընէր իւր արգիւնալից կենսքը 1783, Օգոստոս 13ին: Իրեն յաջորդ թողոց զաւակաց խումբ մը, որք էին Եովհաննէս, Անտոն, Վառվառ, Վարդուհի, Դորոթէա, Մարիամ. (թող իւր երեք զաւակներն ալ, որ իրմէ յառաջ վախճանած էին.) բաց ասկէ՝ տեսաւ իւր վեց թոռները: Ուստի եւ իւր մահուան ժամուն՝ Տիւղիանց արծը պիտի ըլլար Վէժ. Սուլթանին՝ Միքայէլի զաւակներէն մին յաջորդ առաջարկել, եւ գտան զԵովհաննէս Միքայէլի անդրամիտին, որ մեր պատմութեան դիւցազներէն պիտի ըլլայ:

ե.

Հօրն արուեստակից եւ ի մանկութենէ թագաւորին սիրելիներէն մին էր Յովհաննէս Զէլէպի Տիւղիան (ծն. 1749), որ բաւական եղաւ Սուլթան Սելիմի ժամանակ իւր հօրն յիշատակը կենդանացնելու: Պատմութեանս ընթացքին մէջ տեսնուեցաւ, որ Տիւղիան ընտանեաց թշնամիք անպակաս էին. նոյն երեւոյթն հոս ալ կը կրկնուի, վասն զի այնպիսի փառաւոր պաշտօնի մը փայլը շատերուն աչքը խողովց շրջուց, եւ ամէն հնարաւոր ջանք ի գործ դնել տուաւ, գոնէ այս անգամ՝ զայն իրենց ձգելու: Սակայն դարձեալ ամէն հնարագիտութիւն եւ յաջող կոտորութիւն ի գերեւ ելաւ. վասն զի Սուլթանը դատէր Եովհաննէս վրայ սուր խելք, շրջապէսաց գործունէութիւն, հաւատարմութիւնը՝ ճշգրտագործութիւն. երեք յատկութիւնք՝ որ անհրաժեշտ կարեւոր են այսպիսի պաշտօններու համար: Այս իւր երեք յատկութեանցը շնորհիւ՝ Եովհաննէս Զէլէպին մեծապէս սիրելի եղաւ բոլոր արքունական ասն. ի մասնաւոր թագաւորին հայրագործ ինքնամտութեամբ մը կը հոգար զինքն եւ անոր մեծ որդիք զԳրիգոր, որ հաջիկ երիտասարդութեան արքունիք հասած՝ թաւ ու թիւ կուրք էր հօրը: Սուլթանն իւր մեծ հաճութիւնն կը յայտնէր մանաւանդ երբ Եովհաննէս եղբայրն՝

որ քաջ շնարահար էր, եւ Եովհաննէս որդիքը՝ Սերգիս եւ Միքայէլ՝ ճարտար փանդանահարը, իրենց մատանց արագ շարժմամբը զարթոյն կը զուարթացնէին:

Եովհաննէս ճարտարութիւնն այնպէս առնուան էր, որ նոյն իսկ Սուլթան Սելիմ՝ որ քաջ արուեստագէտ էր, մանաւանդ գրականտիրիտի մէջ, շատ անգամ իւր զարմանքն յայտնած է Եովհաննէս ձեռագիտութիւնը տեսնելով:

Այս ճարտարութեան հետ Եովհաննէս ուրիշ յատկութիւն մ'ունէր, որ է խղճի մտքը

ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ԶԵԼԵՊԻ ՏԻՒԳ

փոյթ տանիլ իւր զաւակաց բարեք դատարար արկութեան, եւ ինքն անոնց առջեւ գիտութեան լուսաւոր փարոս տն էր: Ճշմարիտ գիտութեան փափագող ցուցուց զինքն՝ երբ բալանկորմանի ուսմանց եւ երաժշտութեան մէջ ինքն արդէն կրթուած՝ փոյթ տարաւ նաեւ իւր ազգայնաց յառաջարկութեան: Ի կալածաւ եւ ի արքայմալ երկու պարոց հաստատեց՝ գրեթէ միայն իւր անձնական դրամաց նպաստիւք: Մեծ փոյթ տալու արդէն գոյութիւն ունեցող պարոցայ բարեկարգ կարգաւորութեան, լուսկիւտարի պարոցն վերստին նորոգեց, շոյնպէս շատ փոյթ կը տանէր ազգիս մէջ օգտակար եւ ուսումնական գլխեր տարածելու՝, քանի՜ քանի՜ մատնաններ իւր

Իւր ուսումնասիրութեան ետանդը ցուցնելու համար յառաջ կը բերենք յինչեւ ընկերութեան առջեւ իւր քառեւ ձաւէն ժամ մը... Ժամանք մեծ միասնակցութեամբ ձաւէն մը, որ մեր օրինակից ազգայնայ կարողանար փոխելու մեծ նախ ըլլալու սպասէր, որ ազգայն ըլլալ սպասէր... Եւ նախ եւ առաջ մերայն (թէպէտեւ ասանկիս անցած եւս կարելիութեան չափ սորվիր, հէր, որ չէ՛ ուսում ու ուսումնական սիրող ըլլանք. ու ասոր պակաս մեացածը՝ մը գաւինքրուն ուսում սորվցնել տալով՝ լեցնենք, որ զանկերուն փայ ստակ կործանէ առաջ պարտալ լաւ լինային. մը անկերոց գէջքն սկսիչէ, հայել կապիւնէն ստակը կործան, անոնց վարդապետը՝ որ օրն ի օրն իր անհրաժեշտ գաւինքրուն փայ կը մաշէր, կոշտութեան ընդէ, ստատարք հօգուէ... Եւ մեր ընկերութեան անունը առ զբերք ի լուսնայնութեան ընդհանրութեան... Եւ մի փոքր մեր ընկերութեան մը քառաճի մը սասկից սպասող տալ ան ամէն գրեանք մը երախտաւոր նախնաց՝ որ միշտ հիմալ մեացած են... Երկրորդ փոքր սա ընկերութեան է, որ ինչպէս հիմալ եղած ուսումնական գրքերն եւ այլ նորանոր գրքերն...

գրամոմէ սկսան հրապարակ ելիլ. բայց ասի՝ ազգին յառաջագիմելիման գիւրացնելու նպատակաւ՝ Արշարունեաց ընկերութիւնն հաստատեց, որուն ծախիւքն ամսամթիւն մըն ալ հրատարակել կու տար, այն է դիւթոմ Ինքնագիւնն՝:

Այնպէս դիւրաւ երևակայուիլ, որ այսպիսի կրօնատէր, ուսումնատէր եւ ազգատէր հօր մը շառաւիղներն իրենց հօր հետ միջեկն այս երկը յատկութեանց մէջ: Ասոնց մէջ անուանի էր ուսումնատէր Թագուհի դուստրը, որ պայծառ զարդեղաւ Տիւղեան տան իւր ուսումնականութեամբը, եւ մանաւանդ հայերէն լիզուի մէջ ըրած յառաջագիմելիմամբը. նոյնպէս Իսկուհի՝ դուստր Բովհաննու, արժանացաւ իւր հայերէնի ուսուցչէն, որ էր Հ. Արսէն Ա. Բագրատունի՝ « հայկաբան », պատուաբեր տիտղոսին:

1807ի քաղաքական անկայատ գիրքը՝ ծանրապէս կը սպառնար Բովհաննու եւ բոլոր Տիւղեան տան. սակայն ի ժամանակին բարեբարութեան իմաստով շահուած բարեկամաց, եւ մանաւանդ Սուլթան Սէլիմի պէս իմաստուն թագաւորին խնամքն այս չարագուշակ ամպերն շուտով փարատեցան: Ահաւ երկինք զուարթանալ, բայց կարճ ժամանակ. որովհետեւ Սուլթան Սէլիմի ազնուակիրտ խնամածութիւն եւ հօր՝ տարածած մահը՝ զԲովհաննու շէյէպի սաստիկ տրամեցուց եւ պատճառ եղաւ սրտի ջրողութեան ծանր եւ երկարատեւ հիւանդութեան: Թէեւ Սուլթան Սէլիմի յաջորդը՝ Սուլթան Մահմուտ միւսինոյն հայրական իննամբ կը նայէր իւր հաւատարիմ ծառային՝ Բովհաննու եւ բովանդակ Տիւղեան ընտանեաց, բայց Բովհաննու հիւանդութեան հետեւութիւնն անողոր եւ անգարմանելի էր. մանաւանդ որ շէյէպին բաւական հասակ մ'ուներ: Այսպէս 1812 Ապրիլ 9ին՝ 63 տարւան փակեց Բովհաննու շէյէպի այն քաղցր աւուրներն՝ որ միայն քաջալերութիւն եւ իւրակոյս կը շնչէին: Սուլթան Մահմուտ իւր ծառային սգալի մահուան ցլաւակից եղաւ, եւ ի նշան իւր մեծարանաց եւ համարման՝ անոր որդւոյն սկսաւ ցուցնել միւսնոյն իննամբը: Քանի մը տարի ետքը, այսինքն՝ 1818 Նոյ. 17ին, Բովհաննու շէյէպւոյ ամուսինն ալ Մարիամ տիկին, դուստր Փուլնան Պոզոս Ալայի, իւր ամուսնոյն հետեւեցաւ ի գերեզման Գուրուշէմէի:

Բովհաննու 12 զաւակ թողուց, որոնց երկրորդն էր Գրիգոր Տիւղեան:

սպարդիւ տանը: . . . Հիմա. հիմա ստոր սկուռած ուղեհիւք ընել տալ առ Դիւթոմ . . . Ե. Տ. Գիւթոմ Ինքնագիւնն, 1813, Թ. 1.

1 Պատմ. հայկաբան Թ. . . Հոգիւն Ա. 1887 էջ 90, 118;

2.

Թէեւ Տիւղեան գերադասունին պատմութիւնը ցարդ մեր առջեւ դրաւ Օսմանեան Պետութեան ծառայութեան մէջ անոր ունեցած միշտ փայլուն գիրքը, եւ ասոր հետ նաեւ այս հռչակաւոր ընտանեաց անհայտ թշնամեացը բացառելն ու բտութիւնները միշտ ի գերեւ ելած. բայց որոնք մօրէն կրնար անցնիլ, որ գրեթէ զարմեարն այս ընտանեաց տարեգրոյ մէջ ողբերգութիւն մըն ալ պիտի նշանակուի. . . Թէպէտ այս ալ՝ որչափ ցաւ էր Տիւղեան ընտանեաց,

ՍԵՐԳԻՍ ՉԷԼԻՊԻ ՏԻՂԵ

նոյնչափ Տիւղեան առնէն աւելի անմահացուց: Բայտնի ցոյց են այս չարողէտ Տիւղեանը՝ թէ որչափ կրնայ երբեքն բտութիւնն ու զրպարտութիւնն ազդել, մանաւանդ — ըսնք առ սեր ճշմարտութեան, — երբ խոհեմական զգուշութիւնը թնթեմակի իսկ զանց առնուի: Բայց չկանխել, եւ մեր պատմութեան թերը շարունակներ: —

Գրիգոր Տիւղեան (ծն. 1774) հօրը մահուանը՝ իւր երեցագոյն մանչ զաւակ, անոր պաշտօնին յաջորդ համարուեցաւ: 2ի կրնար ուրացուիլ իւր ուղիմութիւնն եւ մանաւանդ գիտութիւնն. սակայն փառաւորութեանց եւ պանծաւոր շքեղութեանց ալ չափազանց միտութիւն մ'ունէր, որով առաւել եւս կը գրգռէր իւր պաշտօնին ալք նետողներն: Իւր հօր արքունի պալատան մէջ թողած անուան յիշատակին համար՝ Տիւղեան ընտանիքն Օսմանեան Պետութեան առջեւ ունեցած համարումն չկորսնցուց. բայց բուն պաշտօնն՝ որ էր արքունի ոսկերչագետութիւն, յանձնուեցաւ ոչ թէ Գրիգորի, ինչպէս ցարդ սովորութիւն էր, այլ Բովհաննու երկրորդ որդւոյն՝ Սերգիս շէյէպուն (ծն. 1777 Հոկ. 15): Իսկ Գրիգոր միւսինոյն օրը՝ 1812 ին

արքունի հրովարտակաւ փողերանոցի խափումն առաւ։ Երկու եղբարք, հինգ տարի վերջը մոռնայն օրն, այսինքն 1817 Յունուար 27 ին, ամուսնացան, Գրիգոր՝ Քաթինիցը Հէյսէթէրեան օրիորդին հետ, իսկ Սեդրիս՝ անուանի բժիշկ Պօղոս Զաչիանի դստեր՝ Սրբուհի օրիորդին հետ, որ նոյն տարին 1817 Նոյ. 1 ին նմա զորհրդան Պէյ։

Երկու եղբարք ձեռք ձեռքի տուած՝ իրենց պաշտօնն արժանապէս վարելու իրարու հետ կը մրցէին։ Նոյն ժամանակներն ի Նոր-գիւղ (Ենի-քէյ) ծովափնեայ ամարտունւն՝ պաշտօն մը կը շինէին երկուքը, եւ ծախուց մէկ մասն իբր 30,000 դաշէկան, որ նոյն ժամանակին համեմատ բաւական մեծ գումար էր, այս վախճանաւ պարգեւ առին իրենց խնամաբար վաշտապետ Սուլթան Մահմուտ Բ. էն։ Թշնամիք՝ որոնք միշտ անխնայ նորանոր առիթներու կը սպասէին, այս շինութիւնն առիթ առնելով՝ իրենց բաւ լիզուն սկսան թիւրքու ու սրել։ Բայց ուսով թշնամեաց այս աստիճանի նախանձը։

Գլխաւոր պատճառն էր Տիւղեանց թագաւորին շատ սիրելի ըլլալը։ Ասոնք միշտ ազատ մուտ եւ ել ունէին, քանի մը տուքերէն բոլորովն ազատ էին։ Սեդրիս քաջ մական (պէշ) կը խաղար, եւ նետաձգութիւնս մէջ արտաքայ կարգի յաջողածնուն էր. այս խաղերն ալ թագաւորին շատ հաճելի ըլլալուն, արտօնութիւն շնորհած էր Սեդրիսին՝ որ զինքն ասոնցմով զուարճացնէ։ Սուլթանն՝ որ միշտ Սահմանաւ էր, թէ Տիւղեանց ազգատոհմին քաջածանօթ հաւատարմութիւնն այս սլաքայիզով թշնամեաց շարութիւնն ի գրեւն. պիտի հանէ, որպէս զի նախանձորդներն աւելի յայտնախախտ խաղառականին, հրաման կու տայ որ քննութիւն ըլլայ եւ Խարահիմ Սարեմ Եփենտին քննիչ կը կարգէ։ Տիւղեանց թշնամեաց պարագլուխներէն էր Շապօ՛ւ շերայի, որ ընտանապէս մամուլական ընդաքայցութիւնն յագեցնէր։ Միսլա Ճամբայ՝ փողերանոցի բարձր պաշտօնը կարծելով, յայն կը ձգտէր, եւ այս վախճանաւ իւր շարանիւթ գաղտնածածուկ նենգութիւնը սահման ու չափ չէր գրիւոր։ Բայց կ'ընէ եղաւ քննութեան վախճանն։ Տիւղեանց յաղթանակեցին եւ իրենց ձեռնապետին կամքը սամբոյնը հագան, որ թագաւորին հաճութիւնը վայելելու ամենամեծ նշաններէն էր։

Նսպպեա անվնաս անցաւ այս փոթորիկն, որ հարկաւ ատիւներան լուցուցած պիտի ըլլար Տիւղեանց ուժալի ափ, շնչապառ թշնամիքը։ Բայց աւաղ, չեղաւ այնպէս. թշնամեաց իսա-

կալ աստելութիւնը վերջին յուսահատական փորձ մըն ալ ըրաւ, եւ — ցաւով կ'ըսենք — այս անգամ՝ կրցան յաղթութիւն գտնել։

Տիւղեանց գեմ գրգռող ամենամեծ թշնամիքեան բուն պարագլուխն էր Հայաւ Էփ.։ Ի սկզբանս անդ Տիւղեանք նշմարեցին՝ որ նոր դարան մը կը լարուի իրենց կենաց դէմ, բայց քաջալիքեալ նախնիքի փորձերուն շատ անգամ ապարդիւն մնալէն՝ ապահով էին թէ այս անգամն ալ պիտի կարենան իրենց գեմ եղած զըպարտութիւններն պէտք չէր ձեռքէ թող տրուիլ. մանաւանդ այսպիսի տագնապալից ժամանակի մը մէջ։ Ստացէ, եւ այնպիսի բարձր պաշտօններու մէջ այնչափ ատեն վայելող ընտանիք մը կրնար իւր վիճակին համեմատ փառաւորութիւններ ցուցնել, բայց գտնէ նոյն միջոցին, որ իրենց գեմ թիւրաւոր լեզուներու շարանախնդր կ'արձաւորէին, գտնէ նոյն ատեն կ'ըսենք, հարկ էր աւելի աշխուրջ ըլլալ։ Հակառակորդը զորուորագոյն կողմակից մըն ալ շահեցան յանձին Պէշ-ճեան Գազզալ Զարութիւն Միւրայի։

Գրիգոր իբրեւ պատասխանատու վարիչ՝ փողերանոցի ոսկեցն վրայ իւր Միքայէլ եղբայրն եւ քանի մ'ուրիշ անձինք դրած էր, որոնց հաւատարմութեան կրնար փորձել։ Միքայէլ հաշուեկշիռն հաւատարմութեան այնչափ ծանրաւ կըռութիւն չէր դրած, եւ եղած պահանջքին աստուար գումարը պահանջ տարձարեց ժամանակի մը սպասած պահուն, յանգցատա գրեթէ տարի մ'անցաւ։ Զանկարծ երկրորդ տարին հաշիւ կը պահանջուի. եւ ահա — մեքտիկ կ'ըլլէ հաշուը, անհաւասար միճակը, Պէշ-ճեան Գրիգորին կը վազէ եւ կշռոյն պակասը լեցունել կը խոտանայ. միայն թէ պայմանաւ՝ որ ոսկեցն վրայ գրուողներն ի բաց արձակուին, եւ նոյն պաշտօնն իրեն (Պէշ-ճեանին) յանձնուի։ Բնականապէս այս ճգնաժամուն Գրիգոր յանձն կ'առնու. պայմանն. բայց ասով Պէշ-ճեան թշնամիներ կը գրգռէ, որոնք իրենց մեթոման քննախնդիր վեճեր յագեցնելու եւ զԳազզալ յաշու Գրիգորի անարգ եւ անկարող ցուցնել կարենալու. համար, ստակէն մաս մը կը խորին կը պահեն։ Գրիգոր յանհարա մննելով՝ ակամայ կը ստիպուի զՊէշ-ճեանն այն պաշտօնն շարժել. բայց ասով ալ բնաւ օգուտ չի քաղեր, վասն զի Պէշ-ճեան՝ որ բաւականապէս մի ինք զինքը բարեկամ կը ցուցնէր՝ ո՞ր կը սպասուայ։ Ահա ինչ փշիւղ Միքայէլին, ճարտարապետ Գրիգորին եւ Խսիւլ շերային հետ կը միանայ, եւ

չորսն ի միասին կը սկսին համոզել խօսքերով զՀայէս Տիւղեանց զէմ գրգռել:

Միայն ամբաստանութեան յետարան մը եթէ կը գտնուէր, այն էր որ հաշուոյն մէջ անհասարակութիւն կար. սակայն անհասարակութեան պատճառներն կարծուածէն բոլորովին տարբեր էին, զորոնք հոս մանրամասն նշանակել աւելորդ կը համարէնք: Միայն այսչափն բնէնք, որ Ժողովոյն քննութեան ատեն հարկ էր հատուցելու պահանջն ալ նկատութեան առնուլ, որով հասարակչութիւնը կը պահուէր: Ըստ այսմ՝ հարկ էր միտ զննել որ Տիւղեանք՝ իրենց պաշտօնին իշխանութեամբն, օտար տեղեր ստակ անցուցած էին, եւ փոխադարձ պահանջք ունէին. վերջապէս հարկ էր մտադիր ըլլալ որ աւելորդ գրամներն շահագործելու համար գրաբէն ազամանց եւ մարգարիտ իր բերուէր: Այս եւ ասոր նման անհամար պատճառներ կրնային զՏիւղեանս արգարացնել. բայց թշնամեաց միտքն այն էր, այլ գլխապարտ ցուցնել:

Ի հարկէ՝ պատասխանատու այս ամէն իրաց՝ Գրիգոր պիտի ձանջուէր. բայց գիտնալով որ գատատանական ձամբով գիրաւարտի կարենային Տիւղեանք ազատիլ՝ պակաս դրամն խեղճ հատուցանելով թշնամիք ամէն հնարք փորձեցին, որպէս զի Գրիգորին պատասխանատուութիւնն առաւել եւս դժուարանայ:

Փողերանոցին մէջէն հարկ էր զԱպտերբաշման՝ որ Տիւղեանց մտերիմ բարեկամն էր, հեռացնել, եւ տեղը Տիւղեանց ինքնութեան մին կանգնել: Այս ալ յաջողեցաւ:

1819 Օգոստոս 27 Տիւղեան ընտանեաց համար աղետալի օր մ'եղաւ. փան զի այսպէս գաղափարող լրորուած որդի պիտիներն օր մ'իրենց ազգեցութիւնն զգալ տային. եւ այնպէս ալ եղաւ: Այս օրն յանկարծ Գրիգոր եւ Սերգիս փողերանոցը բանտարկուեցան, եւ 1819 Հոկտ. 2ին թագաւորին տանելու պատրուակաւ՝ զերեք բանտէն հանեցին եւ հոն Պապէ Հիմալայանի գիմացը գլխատեցին: Նշոյն օրը Գաբուշէշմէի ծով-

եղերեայ տունը եւ Նոր-գիւղի ամարանոցն պաշարեցին, եւ ժողովուրդն այս պաշարման պատճառն չիմացած՝ ամարանոցին պատուհանն Միքայէլ (ծն. 1786 Յունուար 21) եւ Տորեղօրօրդին Միսիտէ կախուեցան. իսկ Տիւղեանց մնացեալ բոլոր ազգականներն ի Գուսմ-գափու Հայոց Պատրիարքարանը բանտարկուեցան. ինչք ու ստացուածք յաբուսինս գրաւեցան եւ կամ անարգ աճուրդի նետուեցան:

Բայց թշնամիք ստով ալ գոհ չեղան: Այս դէպքերու ժամանակ Յովսէփ Միքէլ եւ զտնուէր: Դաւաճանք զննել ալ ի Պոլիս բերեցաւ հրաման առին. բայց Գափուտան Ապտուլլահ

Փաշա՝ որ գիտէր Տիւղեանց անմեղութիւնն, զՅովսէփ Միքէլ եւ զՊօլոս Պէյ պահեց. եւ զիրենք աքսորելու եւ անով մահուանէ ազատելու հրամանագիրն ընդունելով՝ Վիհափ. Սուլթանին, ի կեսարիա զերենք ապահով տեղ մը զեռեղեց, ուր իբր երեք տարի մնացին:

Այսպէս օրեմն կրցան թշնամիք իրենց յաջողութեան վրայ անգամ մը պարծիլ. բայց շատ կարճատեւ էր այս պարծանքը: Գաղզազ՝ իւր խղճէն դրոշեալ՝ սկսաւ թշուառ ու ստաւապեալ Տիւղեան գերդաստանին եւ արտօրեալներուն մարգարիտութիւն ցուցնել. բայց ինքն ալ

Սուլթանի հրամանաւ՝ որ իւր սիրելիներուն գլուխն եկող անցից ներքին պատճառներուն շատ ուշ տեղեակ եղաւ, 1820 Սեպտեմբերին, փողերանոցի այնչափ տենչացեալ պաշտօնէն հանուեցաւ եւ լեմնոս արքայուհեաւ. իւր տեղն անցաւ Պիլիզիքճեան Պօղոս: Իսկ միւս թշնամիք չկրցան Վիհափ. Սուլթանին արդար վեճիկնգրութենէն խուսափել, ամէնքն ալ ի փոխարէն այնչափ անիրաւ սարգանաց, իրենց գլուխը տուին ի քաւուս թիւն:

Ընթերցողն ինքնին կրնայ գուշակել Տիւղեանց ողբալի վիճակը. երբանուրեմեան ազգութեն յանկարծ թշուառութեան խորքն իջնել... Այս վիճակին ծանրութիւնն միայն անձամբ գիտնալու դժբախտութիւնն ունեցողները կրնան իմա-

ՄԻՔԵԼԻՆ ԶԻՆԴԱԿԻ ՏԻՒԳ

նալ՝ Նառայից եւ աղանդից տեղ՝ ցաւ ու տա-
ռապանք. սիրեցեալ եղբայր ջերմեակ ընկերա-
կցութեան տեղ՝ ամսյութիւն եւ արտադր. Նա-
խանամանքիւն ձեռքը կարգադրած էր ուրեմն,
որ Տիգրեանք թշուառութեան դասն բաժակին
մինչեւ մրուրը քանն:

Բացք նշարը մոռնալ՝ տառապիլոց ամե-
նամեծ միջիմարութիւնն է. այնպէս որ Վալմէր
Սկոպի պէս յոռետեսնեալու խաղերն կը ճըշ-
մարտէր, եթէ մարդս անցածն մոռնալու եւ ապա-
գային յուսալու կարողութիւն չունենար: Այսպէս
ըրին եւ Տիգրեանք: 1822ին Ապտիւլ Մէճիտ
արքայորդւոյն ծննդեան օրը՝ Տիգրեանց երկու
քորերն Սուլթանին մարդասիրական զգածմանը
գիմելով՝ կրցան Տրաման առնուլ, որ իրենց եր-
կու եղջերքն, որ յօտարութեան կը թափառէին,
վերստին ի Կ. Պոլիս դառնան: Եւ այսպէս Կարա-
պետ Պէյ եւ Յակոբ Չէլէպի Ապրիլ 22ին յօտա-
րութեան դեպքերեւոյ ծանր Տրաքիէն ազատ եղան:

Քէշ ետքը տեսնուեցաւ՝ որ Օսմանեան Պե-
տութեան Վեհափառ Սուլթանը շուտով չեն փո-
խեր իրենց հաւատարիմ ծառայից վաղ անցած
վատահալութիւնն: Յամբ 1833, Գեփեմբէր 22ին
տառնձինն հրովարտական Յօտոր Չէլէպի Տի-
գրեան՝ փողերանոցի գլուխ կարգեցաւ, որ պատ-
մութեան խողովակից ալեգորութենէն հանելով
զմեղ՝ խաղաղ վայրերու կ'առաջնորդէ:

(Մեռնելու էլ աւագ): Է. Գ. Մ.

Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ԳՅՈՒՄՈՒԹԻՒՆ ՀՅՈՒՄՈՒՄԻՆ

Բ. ՄԲԶԱՆ

1840էն ՄԻՒՆ 26Ի 1860:

(Հարգանքներով):

33. ՍԻՆՏԱՆԵՐ

Երկաշաղկապութեամբ, Կ. Պոլիս, 1855—1890:

Խոյն. Բողոքական Միսիոնարք:

Ճար. Չըրիլի, եռն:

Մեքիկացի բողոքականաց 1839ին է
Ձմեռնիս հաստատած Յոնմարտն ուրեմն էլ Կո-
նստանդնուպոլիս 1854ին ի Կ. Պոլիս փոխա-
գորուելով՝ յաջորդ 1855 տարին գիրքն ու ա-
նունք փոխեց, եւ անուանեցաւ Անտոնիք: Եւ
Հոյսեանքն ուրեմն էլ Կոնստանդնուպոլիս, որ յաւելուածն յե-
տց մեկգիթ թողուեցաւ:

¹ Եւս Հարգանքներով, 1889, էջ 185:

² Հարգանքներով, 1887, էջ 150:

Աւետարանի առաջին թիւն լցաւ տեսաւ 1855
հնր. 3ին Չըրիլի ապարանն, որմէ փոխադրուե-
ցաւ յետոյ Արամեան, եւ ասկէ Պայազեան
ապարանն, եւ վերջոյ քով կը մնայ ցայսօր:
Թերթին ի սկզբանէ մինչեւ 1861 երկշաբաթա-
թերթ էր, ասկէ ետեւ ամսագրութիւն՝ երկու
թուով, որ 1864ին քառածալ (4 թուով) դիպ
առաւ: 1877ին արդէն շաբաթագրութիւն էր, որ
ձեռով կը հրատարակուի մինչեւ ցայսօր: 1872-
էն սկսեալ խմբագրութիւնը կը հրատարակէր
բաց ի գլխաւոր թերթէն՝ երկու պատկերազարդ
ամսագրութիւն (2 թուով) հայերէն եւ հայատառ
տաճկերէն լեզուներով, որոց անունն է Անտոն-
իքն Կոնստանդնուպոլիս:

Աւետարանի ինչպէս բովանդակութիւնը՝
նշոյնպէս ուղղութիւնը՝ նշոյն է ի սկզբանէ մինչեւ
ցայսօր: Թերթին իրեւ հայ բողոքական հասա-
րակութեան գործի՝ նպատակ ունի բողոքակա-
նութիւնը տարածել եւ արծարել, ուստի եւ իւր
ուղղութեան կէտը կրօնական է: Այս նպատակա-
թերթը ընտանապատուութիւն կու տայ միշտ կրօնա-
կան վարդապետական նիւթերու, իսկ կրօնականն
վիճական յօդուածներ միայն պատահական են:
Անանձինն մտադրութիւն կ'ըլլուի նաեւ գիտ-
նական՝ եւ աւելի աշխարհագրական եւ բնա-
պատմական յօդուածներու, որոնք ամէնքն ան-
գղեական թերթերէ թարգմանութիւնը են: Վեր-
ջին ժամանակներս նաեւ բողոքական բաժին մը
տրուեցաւ թերթին, որ ամբողջական լրատու մըն
է շաբաթական քաղաքական գեղեցիկ:

Աւետարանի ցայսօր վարած կեանքը նկա-
տելով՝ պետք է ըսել՝ որ այս թերթը թէեւ հայ-
երէն լեզուաւ է, բայց ազգային չէ: Իրեն հա-
մար ազգին ոչ անցեալն եւ ոչ ներկայն հետա-
քրքրական է, ազգին ոչ ցաւն եւ ոչ ուրախու-
թիւնն: Իրեւ կը պայտւորեն զուրկ թերթ մը կը
գրէ՝ ինչ որ իւր գրէր 50 տարեկ վեր:

34. ԱՐԺԱՆԻ ՎԱՍԿՈՒՄԻՆԻԱՆ

Արմաթեթ, Կ. Պոլիս, 1855—1863:

Խոյն. Միկրո. վ. խորիմուս:

Ճար. Արապեան եռն:

Որչափ կարեւոր եւ օգտակար, նշոյնափ
գիտարարն գործ էր ազգին բնաշխարհին մէջ
թերթ մը հրատարակելի, քանի որ ամէն նիւ-
թական միջոց ու գիտութիւն կը պակսէր:

Եւ ահա Միկրոն վ. խորիմուսն ի վրան
ընկի գիւղացի ժողովրդեան պիտոյն լաւ ըմբռ-
նած՝ կը համարակի ձեռնարկ մը գործոյն:
Ցեղական լրագրոյ մ'անհրաժեշտ մամուլը ձեռք